

Lado Kralj
ČE DELAŠ OMLETO

1.

Na boben

Na dvorišču Slavinčeve domačije stoji večja gruča ljudi. Največ jih je tukajšnjih, iz Vučje vasi, nekaj iz Ljutomera ali Murske Sobote; večinoma so kmetje, vmes tudi gospoda. Blizu vodnjaka stojita Helena in njen oče, sodnik Murkovič, pripeljala sta se iz Stročje vasi, kjer sta na obisku pri sorodnikih, sicer sta iz Ljubljane. Murkovič ni prišel na to dvorišče kot sodnik, še zdaleč ne, temveč kot gledalec, pa še to nerad, na vso moč je skušal pregovorit Heleno, naj ne hodita gledat »te packarije«; ampak punca ga je tako zelo prosila, Slavinčeva dva sta njena otroška prijatelja, hotela je videt na lastne oči, kaj jima bodo naredili. Starega je v dno duše sram, saj dražbe spadajo v sodno stroko in on meni, da so kot juridično sredstvo krivične, to bi bilo treba uredit drugače; seveda pa Prlekija ni več njegovo delovno področje, on zdaj dela v Ljubljani. Bajе imajo v Rusiji to urejeno tako, zdaj ko so tam oblast prevzeli boljševiki, da kmetje združijo svoje grunte, takšno veliko posestvo se potem imenuje kolhoz. Ki ima svojega knjigovodjo, zato se ne more zgodit, da bi se kolhozniki zakalkulirali in si od banke sposodili več, kot morejo vrnit, torej tudi kolhoz ne bo nikoli prišel na boben, kolhoznikov banka ne more pognat na cesto. So pa bajе še druge prednosti: zemljo obdelujejo s traktorji in kombajni, zato pridelajo več kot prej. Dobivajo mesečno plačo, da lahko kupijo, kar pač kdo hoče, na primer babi novo kiklo. Prehrano imajo organizirano tako, da hodijo jest v kolhozno menzo, zastonj. In nega dojenčkov in majhnih otrok? Za to poskrbijo v kolhoznem otroškem vrtcu, prav tako zastonj. O vsem tem je sodnik Murkovič kar dobro

obveščen, saj prebira Kermaunerjeve članke v *Zapiskih Delavsko-kmetske matice*.

Pes Sultan strahovito laja, tuli, hrope in se zaganja na verigi, še nikoli ni videl toliko tujih ljudi na dvorišču, Slavincevi jih gotovo niso vabili sem. Pred vrati, ki z dvorišča vodijo v hišo, stoji žandar, mrk brkat dedec v uniformi sivkasto olivne barve in v visokih škornjih, na kapi ima kraljevsko kokardo z dvoglavim orlom. Puško drži ob nogi, z levico na kratko odganja ljudi, če se mu kdo preveč približa. Iz hiše se sliši kričanje, jok, robantenje in rjovenje, neke težke stvari padajo po tleh – človeška telesa, pohištvo? Sodnik Murkovič poišče Helenino roko in jo stisne, nato objame hčer okrog ramen, skuša jo pomirit. Helena silovito trpi zaradi vseh teh sovražnih zvokov in dogajanj, dušo ji stiskajo. Počuti se kot pes Sultan, tudi ona bi hotela tulit, hropst in se zaganjat sem in tja, kozlala bi, polulala bi se. To lepo, milo in domače dvorišče z urejenimi hlevi na dveh straneh ni bilo narejeno za to, da bi se na njem dogajale grozovitosti, prav obratno. Tukaj je doživela najlepše prizore svoje mladosti. Mlatitev! Od soseda Kolbla so že dan prej pripeljali lokomobilo, ki jo je mašinst futral z nafto, ob šestih zjutraj jo je pognal v tek in jo s pomočjo dolgega jermena spojil z mlatilnico, ki je takoj začela prijateljsko ropotat in šklepetat. Na dvorišče so se zgrinjale trume sosedov, skoraj vsa vas je prišla pomagat! Predvsem ta mladi, priložnost za druženje! Eni so prenašali pšenične snope, drugi so jih dvigovali na vrh mlatilnice, tretji so jih tlačili noter, Helena je stala ob šobi, ki je iz sebe brizgala zlato zrnje, podstavljala lesena vedra in po nalogu gospodarja Japeca vestno zapisovala v zvežčič, koliko jih je, potem so nekateri ta vedra odnašali v shrambo, vsi ostali pa so bili tukaj, da vskočijo, kadar je treba, ali da prodajajo zijala. Ampak najlepše je bilo, ko

je nastopil čas južine. Posedli in polegli so po ogromnih kupih odpadne slame, ki jo je iz sebe izvrгла mlatilnica, in gospodinja Anika, danes že pokojna, jim je nosila velike lesene pladnje pogač. Ene so bile gibanice iz vlečene-ga testa, ki ga je namazala in nadevala s sirom, maslom in smetano, da se je kar cedilo. Druge so bile kvasenice, kakor pekovski lopar veliki, za tri prste debeli kolobarji iz kvašenega testa, prav tako pomazani in povrh še potreseni s tenko narezanimi jabolki. In potem še krapci, iz ajdove moke pečene pogače, pomočene v med. Za žejo so gospodinjinje pomočnice nosile velike glinaste vrče tolkeca, jabolčne pijače brez alkohola. Gospodar Japec ni dovolil mošta, dokler traja mlatitev; ko pa bodo končali, ga bodo dobili, kolikor bodo hoteli, tudi vino bo prinesel.

Srečni stari časi! Helena se mora hočeš nočeš iztrgat iz njih in se vrniti v sedanjost, k temu jo silijo zavijanje psa, peklenski ropot iz hiše in robantenje žandarjev tam notri, eden basira, drugi se dere v histeričnem falzetu. Skoz hišna vrata stopi na dvorišče dražbeni nadzornik, v roki ima šop papirjev. Usmeri se proti mizici, ki stoji na goli zemlji. Za njim pristopica pisar, nadzornik mu izroči papirje in ukaže, naj mu prinesejo stol. Takoj je vse postorjeno, čez nekaj trenutkov pisar že sedi in pridno piše. Iz hiše pride žandarski oficir, za pasom ima na desni strani tok s pištolo, na levi sabljo. Za njim dva žandarja, ampak v istem trenutku se hrup v hiši spet močno okrepi in oficir ju nažene nazaj. Zdaj dražbeni nadzornik vzame z mize nekaj papirjev, ošine ljudi s pogledom, da utihnajo, in začne brat:

»Sklep sreskega sodišča Ljutomer. V imenu njegovega veličanstva kralja Aleksandra I. Karađorđevića ... Posestnik Jožef Slavinec, vulgo Južek Slavinec, iz Vučje vasi št. 17 si je od sreske poljedelske banke v Ljutomeru hipotekarno sposodil 200.000 dinarjev ... Ni redno odplačeval

obrokov, potem jih je pred nekaj leti sploh nehal ... Banka mu je, kot narekuje njen poslovnik, začela zaračunavat kazenske obresti ... Ko je postalo očitno, da tega stanja ne bo mogoče uredit, je banka v skladu z zakonom zahtevala dražbo njegovega posestva ... Hlev, živina, skedenj, poljedelsko orodje, njive, travniki in pašniki so bili že pretekli teden prodani zainteresiranim kupcem, na današnji dražbi pa so na vrsti naslednje nepremičnine: hiša, dvorišče in sadovnjak. Hiša in dvorišče sta nerazdeljiva.« Nadzornik skuša najprej prodat vse tri parcele skupaj, a ni zanimanja. Potem izkliče samo sadovnjak in po kratkem višanju ga proda, pridobil si ga je posestnik Krempl. »Zdaj je sosed končno pobasal ta sadovnjak, že zmeraj ga je hotel imet,« zašepeta sodnik Murkovič Heleni, ona pokima. Zdaj pride na vrsto hiša z dvoriščem. Dražbeni nadzornik pove, da je izklicna cena 30.000 dinarjev, da pa mora navzoče najprej seznanit z nekaterimi dodatnimi sklepi sodišča. Če dražba hiše uspe, bo družina Slavinec takoj zatem izseljena. Najstarejši član družine, Jakob Slavinec, vulgo Japlec Slavinec, bo odpeljan v Ljutomersko hiralnico. Gospodar Jožef Slavinec, vulgo Južek Slavinec, njegova soproga in štirje mladoletni otroci pa bodo preseljeni v koč v Noršincih št. 31, ki je zdaj prazna. »Stari Gomboš, ki je v njej živel, je pred kratkim umrl,« se sodnik Murkovič spet skloni k Heleninemu ušesu. Izselitev je prisilna in brezpogojna, nadaljuje dražbeni nadzornik, izvršili jo bodo žandarji. Koča, kamor gredo, je opremljena, zato mora družina Slavinec vso tukajšnjo hišno opremo, vse pohištvo, posodje, pribor itd. pustit, kjer je. Omenjena koč je last sreza Ljutomer in Jožef Slavinec, vulgo Južek Slavinec, bo moral plačevati najemnino. Brž ko bo s plačevanjem zaostal za 4 mesce, bo družina deložirana na cesto.

Tako, zdaj pa hiša z dvoriščem. »Začetno ceno poznamo, 30.000 dinarjev. Kdo da več?« Spet se oglasi rdečelični možakar, ki je višal že pri prodaji sadovnjaka; to je le navidezen kupec, pove sodnik Murkovič Heleni, ta skrbi za to, da se ponudbe višajo. »Tukaj 31.000,« pravi rdečelični. Na koncu prodajo hišo za 40.500 dinarjev, pridobi si jo mršavi lendavski podjetnik Vereš z bledikastimi očmi in rumenimi trepalnicami; ta bo v njej odprl krčmo, se obrne k Heleni v črno ogrnjena ženska, ki stoji zraven nje. K Verešu se takoj pririne čokat in bradat možakar v plašču s kožuhovinastim ovratnikom, kakršne nosi gospoda, to je tisti Hiršl iz Murske Sobote, vleče podjetnika do hišnega vogala in mu kaže leseni kip Marije Pomočnice, ki je vzdignjen v vogalno vdolbino. Pred nosom mu maha s celim šopom stotakov, tega mora bit za kakšnih tisoč petsto, meni sodnik Murkovič. In že si udarita v roko in stotaki menjajo lastnika, da opazovalci kar zavzdihnejo od svete groze nad visoko ceno za takole reč, in Hiršl namigne nekemu škrbastemu, slabše oblečenemu državljanu in ta od nekod privleče kratko lestev, se povzpne do kipa in ga začne z močnim in velikim železnim pajserjem izrivati iz vdolbine. Kar dobro mu gre, kmalu drži kip Marije Pomočnice pod pazduho, pri tem nekaj ometa pade na tla. Jezus Kristus Marija, zajavka v črno ogrnjena ženska, bogoskrunstvo! Hiršl jadrno odnese pridobljeni predmet k svojemu koleslju in ga tam zaklene v prtljažnik.

Iz hiše pripeljejo Južeka Slavinca, vklejen je, za njim stopa žandar in ga drži za ramo, postavijo ga k vodnjaku, tam stoji in gleda v tla. Čez čas dvigne glavo, se zagleda v Heleno in govori, zdi se, kot da samo njej: »Nisem zapravljaj, nisem zapil, nisem na kartah zašpilal, nisem kurbam dajal. Domačijo so požrli davki in kriza in tri slabe letine in bolezen goveje živine; in potem še kazenske obresti, ki

me je z njimi banka udarila.« Potem spet povesi glavo. Helena ne ve, kaj naj mu odgovori, če sploh kaj – si ne upa, jo je sram? Dolgo je že tega, kar sta pohajkovala tam ob Muri in se poljubljala in vse tisto, Helena začuti, da ji po licih polzijo solze, gleda ga, odgovorit pa mu ne more. Zdaj na nosilih prinesejo starega Japeca Slavinca, pokrit je z oguljeno in zakrpano odejo, mogoče konjsko, odložijo ga na lojtrni voz, ki že čaka, stari Slavinec leži in žuga s pestjo v nebo. Iz hiše pride Lujzika, njegova snaha, pripelje štiri otroke, vsi so še majhni, najstarejša je deklica, ta ima kakšnih dvanajst let, s težavo nosi s sabo kolovrat. Pritovori ga do lojtrnega voza in ga skuša naložit poleg starega Slavinca, vendar dražbeni nadzornik zavpije Opremo odnašat prepovedano! Priskoči žandar in ji skuša kolovrat odvzet, pulita se zanj, tako da razpade na tri dele, ki jih žandar pobere in odnese nazaj v hišo. Lujzika nalaga svojo dečico na lojtrni voz in Heleni se trga srce, plane k svoji mladostni prijateljici in jo objame, Meni je tako žal zate in za tvojo družino, Lujzika! Oficir pogleda žandarja in pomigne z brado proti Heleni in žandar skoči tja in jo spodi od voza, Stran, nazaj, še pet korakov nazaj! Jo je Lujzika sploh videla? Oči ima čisto razprte, kot bi bila slepa. Pes Sultan na verigi povsem ponori, zaganja se proti tem predirljivo smrdečim tujcem, proti tem pošastim frdamanim, tuli tako zelo, da se ne da več pogovarjat. Poveljnik žandarjev se ustopi pred njega, mu pogleda v oči in zagrmi: »Kuš! Kuš, sem rekel!« Slabo je preračunal razdaljo, psu Sultanu se nekako posreči, da šavsne v krajec njegovega plašča, se zagriže vanj in začne vleč oficirja k sebi. Oficir ne okleva niti za hip, iz toka potegne pištolo, repetira in ustrelji psa naravnost v glavo. Pes se zruši na tla, vendar ga še zmeraj pretresajo krči, tuli, kri škropi na vse strani. Oficir ustrelji še enkrat, spet v glavo, čist strel, in zdaj se

pobesnela žival umiri, na tleh je samo še skrotovičeno truplo. Na lojtrnem vozu je posajena vsa Slavinčeva družina, negibno, kot v jaslicah, pred vozom je vprežen konj, spredaj sedita voznik in žandar, vsak čas bo padla komanda, naj odpeljejo. »Ne joči, Helena,« spregovori ženski glas. Helenin pogled se nezmotljivo usmeri h koleslju tistega Hiršla in tam, seveda, je Marija Pomočnica pravkar zlezla iz zaklenjenega prtijažnika, sam bog ve, kako se ji je to posrečilo, in zdaj stoji ob koleslju in gleda njo, Heleno. »Ne joči, Helena, vse to je namenjeno.« Helena jo dobro vidi in sliši, drugi pa sploh ne, tako se zdi. Marija Pomočnica ima na glavi krono, v naročju drži Jezuščka, tudi ta ima krono. Njena bela obleka je v višini stegna okrvavljena, tam jo je tisti škrbasti dregnil s pajserjem, ko jo je ruval iz zidne vdolbine. »Oh, to,« pravi Marija Pomočnica, »to naj te ne skrbi. Takšno se mi je že zgodilo, bom že znala prestat.« Božja mati se odpravi proti mrtvemusu Sultanu, vendar pravzaprav ne hodi, temveč drsi kakšen decimeter nad zemljo. Skloni se k truplu, se ga dotakne in reče: »Pojdi z menoj, zvesti služabnik.« Pes Sultan se spravi na noge, s težavo, klekajo mu, ampak vendarle čez nekaj časa nekako stoji in jo vdano gleda. »Greva,« reče Marija Pomočnica. In že zaplava po zraku, vodoravno, ena roka stegnjena naprej, noge nazaj, pes Sultan podobno: sprednje tace naprej, zadnje nazaj. Pes še zmeraj krvavi iz glave, vendar ne več toliko, da bi škropilo za njim. Dvakrat zaokrožita nad lojtrnim vozom, potem še dva kroga, višja, nad domačijo in potem vuššš, se oddaljujeta v smeri Slovenskih goric, ampak malo pa tudi navzgor, v višino.

Začne padat dež, najprej samo nekaj kapelj, potem močnejše. Žandarski poveljnik se zadere Odhod! Žandar, ki sedi tam spredaj na lojtrnem vozu, dregne voznika s komolcem, ta tleskne konja z vajetmi in reče Hija! in lojtrni

voz se počasi odpelje z dvorišča, na njem vsa Slavinčeva družina, stari Japec žuga s pestjo, kmalu se jih ne da več videt, ker cesta zavije za vogal. Dražba je končana. Slavinčeve domačije nede više bilo. Nikada.

2.

Korupcija starih

Helena Murkovič stoji kar najbolj spredaj, tik ob ograji prenapolnjenega dijaškega stojišča. Ta prostor je po svoje dober – več vidiš kot zadaj –, po drugi strani pa bi jo lahko nagneten gledalci tako zelo stisnili ob umetno kovano ograjo, da bi ji nazadnje še poškodovali kakšen notranji organ. Ampak to se ne bo zgodilo, ker jo čuva njen Vladimir Veble, s svojim telesom je ustvaril zaščitni zid, z eno roko na njeni levi in z eno na desni se opira ob ograjo in rine s hrbtom nazaj. Pri tem od napora sope. Smo v Ljubljani, na začetku gledališke sezone, v Narodnem gledališču, na prvi reprizi Golarjeve nove drame *Zapeljivka*, premiera je bila predvčerajšnjim. Nekateri obiskovalci so obveščeni, tako se zdi, da se bo zgodilo nekaj posebnega; kar brez vstopnic rinejo v dvorano skozi oba vhoda, biljeterja jih komaj zadržujeta, pri tem krilita z rokami, kljub temu se na notranji strani vrat nabira grozd radovednih vsiljivcev. Luči v dvorani počasi ugasnejo, zavesa se odgrne, hrup obiskovalcev potihne. Gledamo notranjost kmečke gostilne na Gorenjskem, blizu Ljubljane. Ob mizi sedi Mirtov Pavle, premožen mlad kmet, zraven njega vaška mojškra Lenka, 26 let ima, močna je in zala, oblači se napol mestno, na prsih ima pripet šopek rožmarina. Očitno se tadva rada vidita, ona njega nagovarja, da bi se poročila, on pa se obotavlja, nekatere stvari ga motijo, na primer to, da ima Lenka zveze tudi z drugimi fanti, in kaj je prinesla iz Ljubljane, kjer je nekaj časa služila? Otroka! Zaupaj mi, ljubi moj, mu odgovarja Lenka, vsem drugim sem rekla adijo, otroka pa bi lahko dala v rejo. Pri sosednji mizi sedita dva kmeta, delujeta kot komentatorja v imenu

rodne grude. Eden se oglasi: »Marsikatera pravi, da ima venec, pa le čebulnega v kuhinji!« Zdaj vsa košata v gostilno vstopi Jera, Pavletova mogočna teta, ki živi na njegovi kmetiji kot hišna gospodinja. Ona prav nič ne podpira te poroke, saj ve, da bi jo mlada spodila od hiše. Teta Jera takole pozdravi zaljubljeni parček: »Lenka, domov se spravi in sram te bodi, da se daš napajat od moških! Pavle, ali imaš toliko denarja, da ga zapravljaš z ničvrednimi ženskami?« In še tole pove o Lenki: »Takšne cafute da bi se bala!«

Kaj si misli o tej predstavi Helena Murkovič, ki jo gleda, medtem ko jo varuje njen Vladimir Veble? No, ona je pač takšna, da jo najbolj zanima, kako se v moškem svetu postavijo ženske. In tukaj lahko spremlja dve močni ženski figuri, Lenko igra Polonca Juvanova, specialistka za ljudsko igro. Ampak dolgo Helena ne bo več gledala te predstave, to sama dobro ve. In res. Pri vratih v dvorano pride do prerivanja, skoz gnečo si izsilita pot dva mlada gospoda in z dolgimi koraki hitita proti odru. Tisti, ki hodi spredaj, je Srečko Kosovel, za njim hiti Ciril Debevec. Ob odrski rampi se ustavita in se obrneta k občinstvu. Kosovel je močno razvnet, razburjen, sunkovito premika glavo, da pobliskavajo stekelca njegovih očal. »Prekinjamo predstavo!« zavpije in v odgovor zatuli vsa dvorana, tisti na dijaškem stojišču in tisti ob vratih so za, tako je, prekinjamo predstavo, parter in lože pa ravno nasprotno, hočejo jo gledat, saj so navsezadnje plačali za vstopnice. V tem strašnem vpitju Kosovel odpira usta, glasu pa ne slišiš nobenega, samo od časa do časa kakšen drobec. »Bojkotiramo ... mi študentje zahtevamo ... plahta puhlih kvant ... skrunitev dostojanstva Narodnega gledališča ... s tem pa tudi slovenskega naroda ... nekulturno dejanje ... odstraniti z repertoarja ... izprazniti gledališče ... navaden šund ...

odvzet službo ravnatelju Golii!« Kadar se hrup nekoliko zmanjša, je mogoče razločit nekatere Kosovelove stavke v celoti:

»Čisto naravno je, da smo v tej dobi krivic, hlapčevske uslužnosti, stoterih ponižanj in gospodarskih kriz do razžaljivosti občutljivi napram naši umetnosti!« – »V imenu ponosa ponižanega človeka si ne pustimo škropit obrazov s pomijami!« – »Samo dvoje poti je za slovensko umetnost: da bo Jacinta ali pa javna ponuda, cafuta, ki fijkarje zabava!«

Nekateri gledalci so zaradi prekinitve predstave prav besni, glasno začnejo klicat: »To je nezaslišano! Policijo! Pokličite policijo!« In policisti res pridejo, dovolj kmalu. Dva se pririneta do Kosovela, ki še zmeraj stoji tam ob rampi, in ga odvedeta skozi gnečo, nič se ne brani. Pred gledališkim poslopjem čaka še eden, zdaj peljejo Kosovela na policijsko postajo, ki je tu blizu, za vogalom, na Šelenburgovi ulici, da ga bodo zaslišali. Kosovelovi privrženci, med njimi Vladimir Veble s Heleno, Fran Onič, Jernej Stante in Kristo Koblenc, se usujejo iz gledališča in hitijo za njimi v razdalji kakšnih pet metrov. Mladi ljudje so veseli in razposajeni, dogodek! Neki dolgin z debelim glasom zavpije: »Jacinta da, cafuta ne! Jacinta da, cafuta ne!« Vsi začnejo ponavljat za njim, zborovsko, z ritmičnim skandiranjem: »Jacinta da, cafuta ne!« Dolgin zdaj nekoliko spremeni geslo in množica ponavlja za njim s še večjim veseljem: »Jacinto hočemo, cafute nočemo!« In potem: »Jacinta je ljubezen, cafuta je bolezen!« Približajo se policijski postaji in takrat se med množico razširi novica: Še dva ali tri naše so odgnali noter! Katera dva, katere tri? Debevcia in Košaka? Ali mogoče še Gspana? No, zaslišanje ne traja prav dolgo, kmalu jih vse spustijo, prekršek bodo prijavili sodišču. Množica jih sprejme

zmagoslavno, vse se vrtilo okrog njih, počasi se premikajo prek Kongresnega do Dvornega trga. Tu Kosovel nagovori to nagnjeno in razburjeno trumo, neko misel pove glasno in odmevno, da se sliši dol do Ljubljane: »Če uprava gledališča ni sposobna, da goji umetnost, naj jo odstavijo! Saj je pri nas dovolj poštenih, značajnih in umetnostno visoko kvalificiranih mladih ljudi, ki jo bodo nadomestili.« Debevca ima v mislih, reče Vladimir Heleni, Cirila Debevca. Potem Kosovel konča udarno, da je kaj: »Korupcija starih je v sijajnem razcvetu, mi mladi jo bomo skušali razkrinkat! Dol s korupcijo starih!« Razpoložena množica mu takoj odgovori: »Jacinto hočemo, cafute nočemo!« Sčasoma se začnejo ljudje razhajati, mnogi smuknejo v Narodno kavarno, ki tako pripravno stoji tam na Dvornem trgu s svojimi velikimi okni, v njej se slavje nadaljuje. Helena izjavi, da ni razpoložena za posedanje po kavarnah, zato jo Vladimir pospremi do njenega doma na Bleiweisovi cesti, tam se poljubita in Vladimir se napoti v svojo sobico na Poljanah.

Kakšna dva tedna pozneje jo Vladimir vpraša, ko sedita v kavarni Zvezda: »Greš jutri zvečer z mano v Činkole, ob sedmih? Moji prijatelji bodo tam, zanimivo bo.«

»Tvoji prijatelji? Sestanek Vebletove trojke?«

»No, bo prišel tudi še kdo drug. In veš kaj, Helena, Vebletova trojka – Oniču in Stantetu ne bo všeč, če te bosta slišala tako govorit. Rajši imamo nek drug naziv, ki ga nekateri uporabljajo za nas: *zanesenjaki*.«

»Daj no, Vladimir, saj vas je sam Kosovel tako imenoval, Vebletova trojka.«

»Kosovel – on mogoče zato govori tako, ker ga to spominja na komunistične trojke. Ampak mi to nismo. Zato ni treba ponavljat za Kosovelom, poleg tega jaz nisem noben voditelj te trojke, smo vsi trije enakovredni. Lahko

bi bili tudi Stantetova ali pa Oničeva trojka. Res je samo, da smo mi trije že dolgo skupaj.«

»Ja, ja, odkar ste se povezali s Podbevškom in nastopali v njegovih umetniških soarejah. Ne mi še enkrat pravit, poznam.«

»Ampak smo se potem od njega tudi odcepili.«

»S protestno izjavo v časopisu, v *Slovenskem narodu*, z vsem tem sem dobro seznanjena. Češ da Podbevška mnogo preveč zanima ameriška reklama za njegovo lastno osebo.«

»In pozneje še v nizu drugih člankov po revijah. So bile pa tudi stvari, ki jih nismo napisali za javno objavo, ker bi bilo nedostojno. Recimo da nas je komandiral, kot da smo njegovi ordonanci, pa čeprav ni bistveno starejši od nas, kakšna štiri leta. Imenoval nas je, prav sarkastično, *naši umetniški rekruti!* In norčeval se je iz naše umetnosti, javno je govoril, da so naše pesnitve eno navadno žaganje!«

»Poglej, Vladimir, ravno to, kar se je dogajalo z vami tremi in s Podbevškom, je značilno za dinamičnega, razburkanega in celo kaotičnega duha najmodernejše umetnosti. Danes se neke tendence združijo, jutri se že spopadejo in odletijo narazen, nastajajo nove kombinacije. Ampak povezava s Podbevškom, čeprav kratkotrajna, je bila za vas tri gotovo plodna. V tem sodelovanju si ti dosegel enega svojih vrhov, uspešno si se oprl na Podbevškovo poetiko, to kažejo že naslovi tvojih pesmi iz tega časa, na primer ‚Žrtvenik ob slapu, ki koplje grob živim‘ ali pa ‚Krvnik, pojoč na črno zagrnenem odru‘. Po razdoru s Podbevškom pa si se začel vse bolj usmerjat v levo in do neke mere preurejat svoje apokaliptične tone in zdaj je tvoj pesniški univerzum že povsem drugačen.«

»Ja, to si lepo povedala, draga moja znanstvenica. Se dobro vidi, da ti študiraš literarno teorijo, jaz pa kemijo. Saj greš danes zvečer z mano v Činkole, kajne, ob sedmih? Se dobiva ob pol sedmih pred muzejem? Se bomo o vsem tem pogovorili še kaj več, predvsem pa o moralni zmagi, ki smo jo mladi dosegli s protestno demonstracijo v Narodnem gledališču! In o nadaljevanju te poti!«

»Lahko pridem, ampak poglej, popoldne imam še nek drug opravek. Se ne bova nič dobivala pred muzejem, bom kar sama prišla v Činkole, s tramvajem. Moram ti pa povedat, da imam o tej protestni demonstraciji precej drugačno mnenje od vas. To se mi ne zdi takšna velika moralna zmaga kot vam, ob analizi tega primera ste povsem zanemarili neke vidike – za začetek bom rekla: položaj ženske v današnji družbi.«

»Aha, žensko vprašanje? No, pa mi povej, kako potem ti gledaš na to!«

»Ne zdaj,« se mu nasmehne Helena, »vam bom povedala zvečer, vsem skupaj.«

»Prosim te, bodi usmiljena z nami,« se nasmehne tudi Vladimir. Ampak njegov nasmeh je nekoliko zategnjen.

In potem je večer in Helena z ne preveliko zamudo res pride v Činkole in tam že sedijo vsi trije *zanesenjaki*, njen Vladimir Veble plus Fran Onič in Jernej Stante, zraven pa še Kristo Koblenc, svetlolas in modrih oči, študent medicine, prav tako pesnik, ampak objave nima še nobene. Razpoloženje je po vseh teh dnevih še zmeraj evforično: Jacinto hočemo, cafute nočemo! Kakšna zmaga, kajne, kakšen uspeh! Helena se vede zadržano; ko se nekoliko ogreje v lepo zakurjenem prostoru, pa jo Kristo Koblenc pogleda v oči in jo kar naravnost spodbudi: »No, Helena, kaj pa ti misliš o tem lepem dosežku slovenskega akademskega podmladka, o tem, kako smo začeli čistit Avgijev hlev?«

Helena zajame sapo. »Najprej moram povsem na kratko orisat splošni okvir. Imamo srečo, da živimo v času, ko se po vsem svetu dogaja pohod nove miselnosti in je prodrli tudi do nas. Naš slovenski *Sturm und Drang* se je uspešno uveljavil v reviji *Trije labodje*, in nekateri tukaj navzoči kulturni delavci, znani kot *zanesenjaki*, so s svojimi pesmimi odločilno prispevali k uspehu, prava škoda, da je revija nehala izhajati, o tem se bo treba kdaj drugič še posebej pogovarjati. Skratka, gojim veliko spoštovanje do vaše poezije, dragi moji tovariši. In tudi do vaših idej, vsaj večinoma. Z nekaterimi vašimi akcijami pa se ne morem strinjati, in takšna je prav tale, uperjena proti Golarjevi drami *Zapeljivka*. Nekaterim se to zdi velik in pomemben podvig, Kosovel je o njem celo objavil članek v *Mladini*, kaj enega, dva članka! Meni pa se zdi, da je to navadno moralistično jadikovanje, ja, prav ste slišali, moralistično, čeprav Kosovel piše, da v tej zadevi sploh ne gre za moral. Recimo geslo, ki ga tako navdušeno ponavljate, *Jacinto hočemo, cafute nočemo*. Vi torej hočete žensko, ki bi v vas vzbujala čisto, nežno in ne preveč predrzno erotično hrepenenje; no prav, je že v redu, vi ste res pridni in spodobni fantje.«

»Daj no, Helena, ne zafrkavaj,« jo z nasmehom skuša zaustaviti Vladimir, ampak Helena se ne da.

»Po drugi strani se vam pa gravža tista cafuta, kajne, tista ničvredna ženska, tista javna ponuda. Pa čeprav je, kot navaja že gledališki list, mlada, močna in zala. Skratka, gre za vaško mojškro Lenko. Ampak da je Lenka cafuta, ponuda in ničvredna ženska, to misli in razglaša predvsem stara Jera, ker jo hoče očrunit pri svojem nečaku, Mirtovem Pavletu. Skratka: vi fantje imate enako prepričanje kot neka zavistna stara baba.« *Zanesenjaki* se začenjajo jeziti, protestirajo, pomembno pogledujejo proti Vladimirju,

ampak Helena vozi naprej kot parni valjar. »To pa še ni vse. Ta mlada mojškra ima v seksualnih zadevah nekoliko ohlapno moralo,« nadaljuje Helena, »z drugimi besedami, nič noče pazit na svoje dobro ime. Sestaja se z več fanti naenkrat, no, Mirtovemu Pavletu je obljubila, da bo s tem nehala, če se z njo poroči. In iz ene takšnih prejšnjih zvez ima celo majhnega otroka. Ampak dragi moji *zanesenjaki*,« odločno postavi Helena svojo tezo, »bi vi mogoče želeli – ali zahtevali –, naj literatura opisuje samo en tip mlade ženske, namreč čisto devico? Se vam to ne zdi prenapeto? In predpotopno? Ali pa boste trdili, da takšnih mladih žensk, kot je Golarjeva mojškra Lenka, sploh ni? Mogoče pa takole: da jih v pobožnem slovenskem narodu sploh ni? In to boste trdili vi štirje, ki ste vsi socialisti, če ne celo filokomunisti?« Fantje jo zdaj gledajo že močno obupano. Pokvarila jim bo večer, to postaja enkrat ena, ne morejo pa je vreč iz gostilne, saj je Vladimirjeva zaročenka. Pa tudi: polemizira na način, ki mu je težko ugovarjat, če se nisi posebej pripravil. Helena pa še ni končala, sploh ne. »Ekstatični in apokaliptični prividi, dolg himnični verz, to je zelo moderna možnost literarnega oblikovanja in tudi meni je všeč, vendar ni edina. Literatura je lahko tudi bolj tradicionalna, lahko opisuje vsakdanje življenje. In to je Golar prav gotovo naredil: njegova mojškra Lenka je razpoznavna ženska oseba, ki se pojavlja na robu večjega mesta, v napol kmečkem okolju. Ne bom rekla, da je ta drama dobra, sploh ne – to je ne preveč uspel poskus ljudske igre. Ampak vi je ne obsojate zaradi oblikovne šibkosti, temveč zaradi lahkoživega značaja glavne ženske osebe. V tem je vaš problem! Poleg tega pozabljate, da Cvetko Golar ni kdorkoli, ni nekakšen cenen pohoten škribontar, ki bi na prežgani juhi priplaval. Cvetko Golar

je bil prijatelj in sostanovalec Josipa Murna! In avtor priljubljene ljudske igre *Vdova Rošlinka!*«

Pobit molk, zatajevana jeza. »In za konec,« pravi Helena, »naj povem samo še tole: Kosovel je zahteval, naj Pavel Golia zgubi službo gledališkega ravnatelja, ker je dopustil takšno obsojanja vredno predstavo. Pa mi lahko poveste, ali je bilo kaj iz tega? Se mogoče pripravlja njegov odstop? Je predstava umaknjena s programa? Ali pa je bil vse skupaj samo vihar v kozarcu vode?« Pavza. Nihče ne spregovori. Torej se Helena odloči, da postavi še piko na i. »Ne bom trdila, da ste vsega krivi samo vi. Ampak zdi se mi, da ste izgubili občutek za to, kaj naj bo prava tarča protesta. Zahtevate odstop gledališkega ravnatelja, češ da ne obvlada svojega položaja, s podobnimi očitki o nesposobnosti zahtevate odstop urednika *Ljubljanskega zvona* in urednika *Doma in sveta*, v resnici pa jim srdito zamerite, da vas ne uprizarjajo in ne tiskajo. In da vam odgovarjajo, da vaša literatura za zdaj še ni dovolj zrela in da boste morali še nekaj časa objavljat v *Mladini*. Strinjam se s tabo, Jernej, da bi bilo bolj prav, ko bi v Narodnem gledališču namesto Golarjeve *Zapeljivke* uprizorili tvoj oratorij *Zidanje Babilona*. Ampak igrat Golarja, to še ni korupcija, to je samo drugačna repertoarna politika, mogoče tudi drugačen literarni okus. Vi fantje napadate Golio, Albrehta in Koblarja. Zdi se vam, da zadoščajo akcije proti visokim položajem v kulturi, ker to področje, kulturo, pač najboljše poznate. Ampak te vaše akcije imajo skromen cilj in še skromnejši učinek, zagotavljam vam; verjamem pa, da vam višajo samozavest. V Prlekiji, Prekmurju in na Dravskem polju pa gredo medtem druga za drugo na boben trdne slovenske kmetije, in to razlašča-nje izvajajo oboroženi jugoslovanski žandarji, na kapah imajo kokarde s kraljevskim dvoglavim orlom. Čeprav ne

poznam položaja v drugih slovenskih pokrajinah, sem prepričana, da je tam natanko tako. To, ta kmetijska politika, to je nekaj, proti čemur je treba protestirati! Na banovini, pri gospodu banu! Ali pa na kraljevini, pri kralju Aleksandru I. Karadorđeviću. Ali pa celo ubrat kakšne drugačne poti, učinkovitejše od protesta! Preden se vsi slovenski kmetje spremenijo v berače. Radi govorimo, da smo se osvobodili izpod jarma avstro-ogrske monarhije. Ampak novi jarem balkanske kraljevine je mnogo hujši, kaj tega nihče ne vidi?«

Odgovori ji Onič, z glasom, ki kar trepeti od ogorčenja: »Ne dovoljujem ti, da bi moj oratorij *Zidanje Babilona* primerjala s tem zasvinjanim zmazkom, z Golarjevo *Zapeljivko*! Praviš, da igrat Golarja še ni korupcija, temveč samo drugačen literarni okus. Saj prav za to gre, ti presojaš z gnilim okusom buržoazije! Tebe visoke pokrajine duha sploh ne zanimajo, čeprav se pretvarjaš, da ti je naša literatura všeč!« »Moral mi boš dovoliti,« mu bojevito odgovarja Helena, »da bom jaz sama presodila, kje so visoke pokrajine duha. Zapomni si tale ljudski pregovor: Lastna hvala se pod mizo valja!« Sledi dolga tišina. Preden se razidejo, se oglasi Kristo Koblenc: »Jaz mislim, da so Helenine ideje revolucionarne. Jaz sem za.« In potem še Vladimir, ki se nekoliko krčevito nasmehne Heleni: »Seveda, tudi jaz sem za.«